

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Hagshults kyrkogård

*Hagshults socken i Vaggeryds kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport, foto och ritningar: Robin Gullbrandsson
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Marita Axelsson

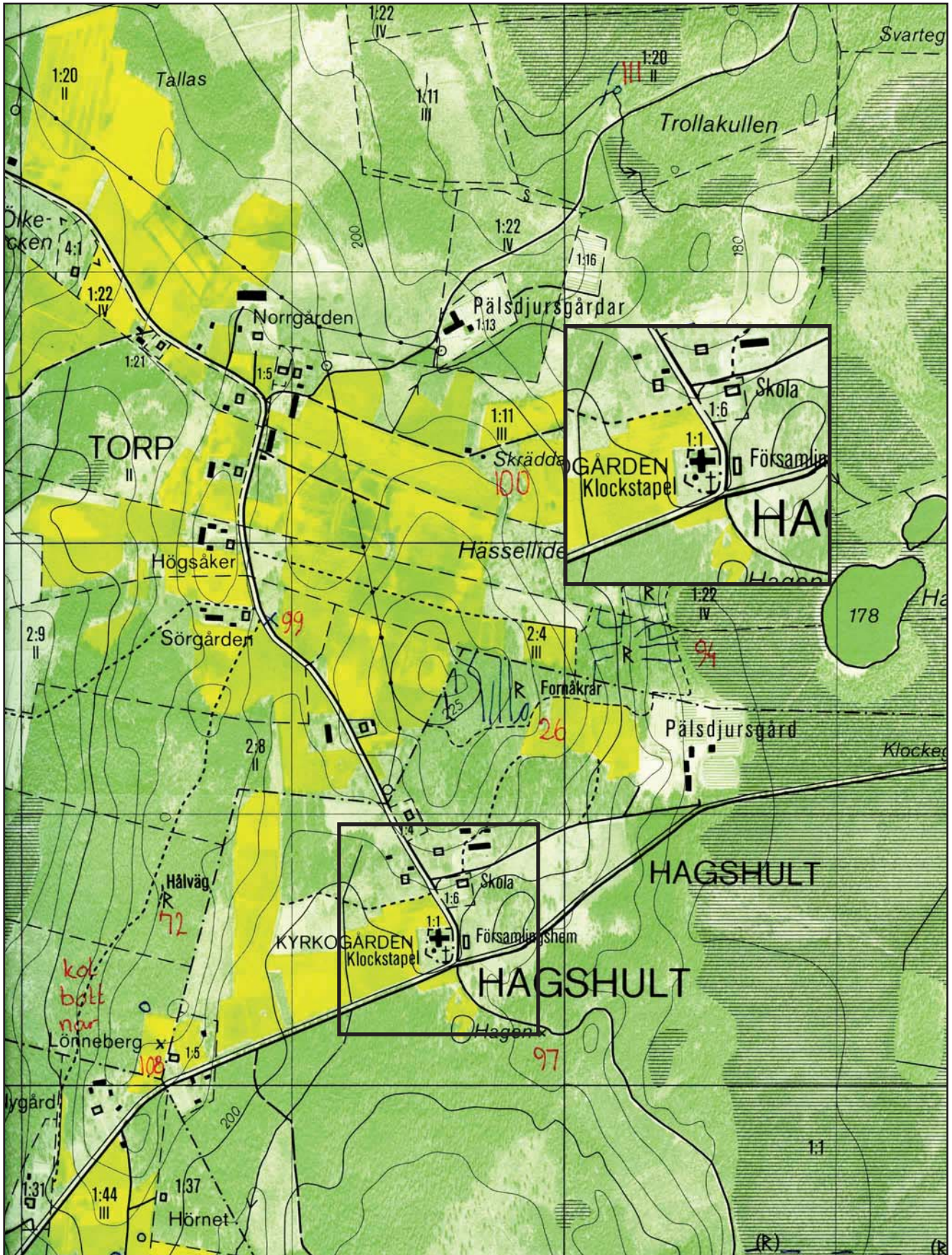
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning	5
Bakgrund	5
Syfte	5
Inventeringens uppläggning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	7
Sammanfattande beskrivning	9
Hagshults kyrkogård	10
Kyrkomiljö och kyrka	10
Kyrkogårdens historik	11
Händelsehistorik	12
Beskrivning av kyrkogården idag	13
Allmän karaktär	13
Omgärdning	13
Ingångar	13
Vegetation	13
Gångsystem	14
Gravvårdstyper	14
Beskrivning av enskilda kvarter	15
Norra kvarteret	15
Allmän karaktär	15
Gravvårdstyper	15
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	16
Södra kvarteret	17
Allmän karaktär	17
Gravvårdstyper	17
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	18
Västra kyrkogården	18
Allmän karaktär	18
Gravvårdstyper	19
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	19
Norra kyrkogården	19
Allmän karaktär	19
Gravvårdstyper	19
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	19
Klockstapeln	20
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet	21
Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:	21
Referenser	22
Arkiv	22
Tryckta källor	22
Tekniska och administrativa uppgifter	22

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Hagshult 6E1a 1988.

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna som är i drift samt ödekyrkogårdar. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

Den stiftsövergripande inventeringen syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (genom kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I möjligaste mån har också samfälligheternas eller församlingarnas egna arkiv använts. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från befintlig litteratur däribland hembygds litteratur. Äldre fotografier har också använts för att kunna tolka händelser i kyrkogårdens historia. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård görs en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande beskrivning av kyrkogården och samtliga kvarter. Vidare görs kulturhistoriska bedömningar över varje kvarter och en sammanfattande över hela kyrkogården där de kulturhistoriska värdena lyfts fram.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representanter från Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings, Kalmar och Kronobergs län samt läns museerna i Kalmar och Växjö. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd som påverkar det kulturhistoriska värdet skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen. Varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrandson vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Allmän kyrkogårdshistorik

Så gott som alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen. I de flesta fall betyder det att de är medeltida och efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också fortfarande i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även stigluckan som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under 1800-talets början men ännu i början av 1900-talet kan man se en typisk medeltida karaktär på många landsortskyrkogårdar. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendentsämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna.

Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

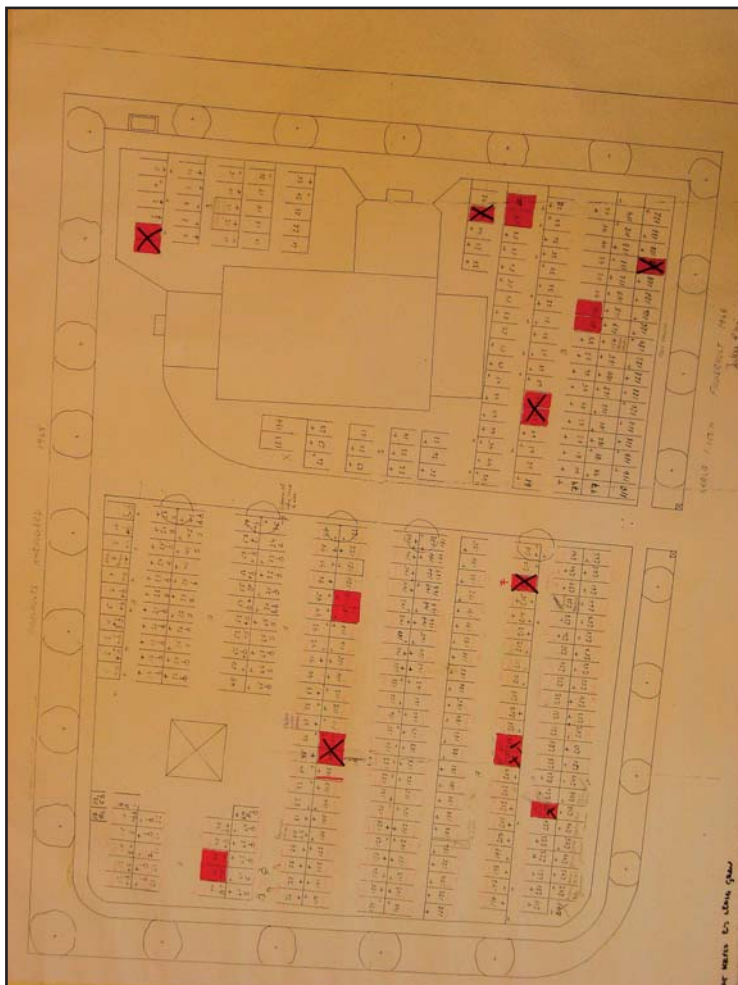
Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen skogskyrkogården. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande träd ur det naturliga beståndet, endast sällan eller i begränsad omfattning planterade kultiverade träd.

Sammanfattande beskrivning

Hagshults kyrkogård är i stort ett exempel på en vanlig svensk landsbygdskyrkogård med kallmur, trädkrans, smidesgrind och grusgångar. Kyrkogården har utvidgats i två omgångar under sent 1900-tal, varvid äldre omgärdning med järnstaket bibehållits. Kyrkogårdens ursprungliga del präglas av mellan- och efterkrigstidens låga gravvårdstyper. I östra hälften finns dock ett påtagligt inslag av mer påkostade vårdar från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Vanligaste titlarna är hemmansägare och kyrkovärd. Av äldre vårdar märks ett antal i järn och ett par gravhällar från 1600-talet. Av kyrkogårdens en gång vanligt förekommande grusbäddar har bara en bevarats. I kyrkogårdens sydvästra del står en klockstapel.

Gamla delen av Hagshults kyrkogård, senare utvidgningar stöter vid i väster och norr, se ritningar längre fram i rapporten. Tofteryds pastorats arkiv.

Hagshults kyrka och kyrkogård från sydväst, gamla skolan i bakgrunden.

Hagshults kyrkogård

Kyrkomiljö och kyrka

Hagshults socken utgörs av kuperad terräng mellan Lagan i väster och dess biflöde Härån i öster. Mossmark och sandmo förekommer rikligt. Det finns även en relativt omfattande jordbruksmark, utökad genom utdikning av mossar. Större delen av den odlade arealen finns på och i anslutning till de nord-sydliga höjdryggar som löper genom socknen och upp till Tofteryd. På den mest påtagliga av dessa åsar är flertalet av de socknens byar belägna och där löper vägen mellan Tofteryd och Hagshult. På åsens södra ände ligger kyrkbyn och där möter vägarna från Klevshult i väster och Nydala i öster. Fornlämningsbilderna i socknen domineras av äldre järnålder. "Haxsyohult" omnämnes första gången i skrift 1290. Tidigare var Hagshult annex till Fryele i söder. Jord- och skogsbruk har varit huvudnäringarna. En framträdande bisyssla under 1600-, 1700- och 1800-talen var kolningen, med anledning av järnhanteringen i bygden.

Hagshults kyrkby är egentligen ingen by, ursprungligen omfattade den bara ett hemman. Rättare är att tala om ett sockencentrum. Kyrka och kyrkogård ligger i byns södra ände med Tofterydsvägen i öster och Klevshultsvägen i söder. På andra sidan vägen i öster ligger en timrad sockenstuga i två våningar från 1872. Denna är klädd med rödfärgad locklistpanel och har entré med pilastrar samt ett sadeltak täckt med enkupigt rött tegel. Vid dess norra sida finns en sentida ekonomibyggnad med likartad fasad och taktäckning. Direkt norr om kyrkogården finns en utvidgning från 1994 med en kvadratisk asfalterad parkering, vilken flankeras av rönнар och "traditionella" gatlyktor. I slänten norr härom ligger prästgården, en timrad salsbyggnad i två våningar från 1800-talets mitt. Fasaden utgörs av rödfärgad locklistpanel. Sadeltaket har valmad spets och täcks av tvåkupigt lertegel. Åt norr finns en sentida tillbyggnad med garage. På andra sidan vägen ligger lönebostället. Manbyggnaden i 1 ½ plan är uppförd 1918 och klädd med rödfärgad locklistpanel. Dess brutna tak täcks av tvåkupigt lertegel och genombryts av en frontespis. Söder om lönebostället löper den gamla vägsträckningen mot Nydala. På andra sidan denna ligger en f.d. skola i en slänt. Det är en tvåvånings länga från 1939 med tidstypisk traditionell karaktär, föga förändrad. Fasadbeklädnaden utgörs av gulmålad locklistpanel och genombryts av stora fönster, i trapphuset ett litet karaktäristiskt rundfönster. Fodren är vitmålad. Byggnadens sadeltak täcks av enkupigt lertegel. Väster om byn är en svacka med hag- och åkermark, i söder och öster kuperad terräng med blandskog.

Hagshults kyrka är uppförd av gråsten under tidig medeltid, sannolikt 1200-talet. 1752-53 tillkom ett nytt rakslutet kor i öster och

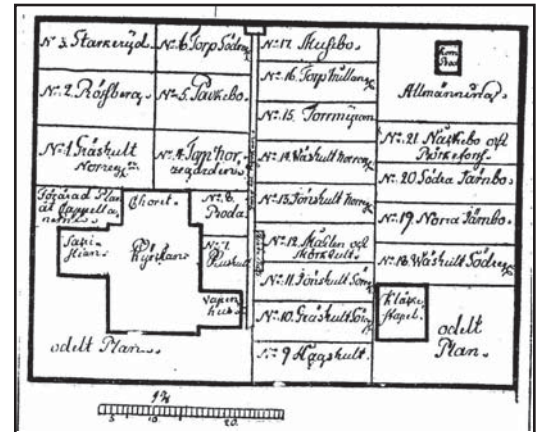
1780 en ny sakristia i norr. Därmed gavs kyrkan ett nyklassicistiskt drag. Särpräglad är sakristians fasade hörn. Ett sedermera reveterat vapenhus uppfördes i väster på 1880-talet i samband med en stor renovering. Kyrkans fasader är spritputsade och vitkalkade. De genombryts av stickbågiga fönsteröppningar. Gavelröstena är timrade och klädda med kluven, tjärad furuspån. Denna klädsel har även de branta sadeltaken. En handikappramp tillkom 2005 vid vapenhuset. Interiören präglas av de muralmålningar som framtoogs vid arkitekt Göran Paulis genomgripande restaurering 1940.

Kyrkogårdens historik

Hagshults kyrkogård har liksom kyrkan medeltida ursprung. Från denna tid återstår inget ovan mark. 1782 upprättades en plan över kyrkogården, där ytan fördelades mellan hemmanen. Varje hemman fick en rektangulär "grift-plan". Det fanns 21 sådana planer samt en allmänning i sydöstra hörnet, där också en kornbod (sockenmagasin) stod. Vinkeln mellan kor och sakristia var förbehållen "Capellanerna" medan ytan väster om kyrkan och sydväst om klockstapeln förblev odelad. Den nuvarande ingången var försedd med en "slapperlucka", en stiglucka av trä. 1829 års inventering omnämner ett antal äldre gravvårdar, varav flertalet har försvunnit. Bland dessa märks tre vårdar med omgivande träskrank. Vid kyrkans renovering 1888 företogs även arbeten på kyrkogården. Stigluckan revs och nuvarande stödmur med järnstaket tillkom, liksom smidesgrind och grindstolpar. Vid detta tillfälle torde en trädkrans av lönn ha planterats, vilken syns på senare fotografier och omnämns 1949. Grusgångarna bör likaså ha fått nuvarande utsträckning. Under 1900-talets förra hälft kom kyrkogården att i hög grad präglas av de grusbäddar som gravarna försågs med. Antingen omgavs de med stenramar eller häckar av liguster alternativt måbär, enligt uppgift från inventeringen 1949. Vid denna tid brukades ej längre uppdelningen mellan hemman. Av gravvårdarna att döma

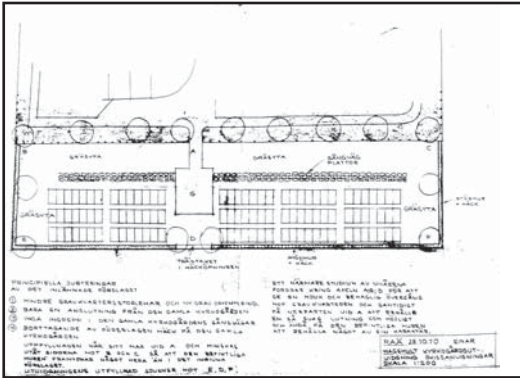
Fotografi taget av Paul Boberg 1927 visar kyrkogården som en vildväxt, närmast ängsartad yta med spridda gravvårdar. Fram till början av 1900-talet var detta ofta fallet på landsbygden. ATA.

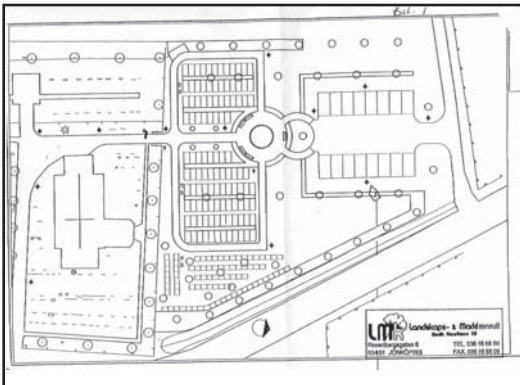
Kyrkogårdsplan från 1782 där varje hemman har sin bestämda del av ytan. I sydost en allmänning med sockenmagasin.

Fotografi taget av Erik Lundberg 1934. Rader av grusgravar omgivna av häckar och stenramar, öster om koret. ATA.

Ritning till västlig utvidgning av kyrkogården 1970. Norr är åt vänster. ATA.

Norra utvidgningen av kyrkogården med ny parkeringsplats 1994. Norr åt höger.

var seden ur bruk redan vid 1900-talets ingång. 1970 utvidgades kyrkogården med en remsa längs västra sidan. Projekteringen utfördes av trädgårdsarkitekt Ivar Andersson, Jönköping. En utvidgning åt norr skedde 1994 efter ritningar av landskaps- och markkonsult Kenth Henriksson. Sannolikt vid detta tillfälle uppsattes befintliga armaturer. Under sent 1900-tal har i princip alla grusbäddar gräsbesatts och inramningar i form av häckar slopats. Vid okänt tillfälle efter 1949 har trädkansens lönnar ersatts av oxel.

Händelsehistorik

1782

Uppdelning av kyrkogården mellan socknens hemman. (JLST)

1829

Kyrkoinventering omnämner stiglucka i öster och äldre gravvärdar. (JLST)

1888

Stiglucka ersätts av ny ingång. Troligen får kyrkogården nuvarande omgärdning samt grusgångssystem. (JLST)

1970

Utvidgning åt väster, trädgårdsarkitekt Ivar Andersson, Jönköping. (JLST)

1994

Utvidgning åt norr, landskaps- och markkonsult Kenth Henriksson AB. (JLST)

Flygfotografi från 1947 som visar hur en stor del av gravarna har grusad yta. I bild syns även prästgården med arrendatorsbostad, skolan och sockenstugan.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Hagshults kyrkogård är ett exempel på en småskalig landsbygds-kyrkogård. Trots två sena 1900-talsutvidgningar så har den äldsta delen kvar sin ursprungliga form med omgärdning från 1888 och trädkrans. Denna del är rektangulär och ligger något högre än omgivningen. Den ndelas i två hälfter av en öst-västlig gång som ansluter till västra utvidgningen. På den norra hälften står kyrkan, förskjuten åt väster. Den något större södra hälften hyser i sydväst en klockstapel. Gravvårdsbeståndet domineras av mellan- och efterkrigstidens låga former, dock påtagligt uppblandat med mer resliga vårdar från förra sekelskiftet öster om kyrkan. Västra utvidgningen är enhetligt stram med uniforma små vårdar. Norra utvidgningen kontrasterar med sin anspråksfulla plan mot de äldre delarna. Genomgående har kyrkogården i sen tid försetts med gatlyktor av "gammaldags" stadsmässig modell, vilka föga harmonierar med dess karaktär.

Omgärdning

Kyrkogårdens äldsta del omges av en ca 0.3-1 meter hög stödmur av kantställda respektive lagda hällar och block av granit. På denna står ett inhägnad i form av kätting på järnstolpar (i behov av rostskyddsbehandling och ommålning). Dessa härrör liksom muren sannolikt från 1888. Det sydöstra hörnet är något rundat, vilket kan förklaras med den gamla vägsträckningen. Två genombrytningar är gjorda för passage till utvidgningarna. Västra utvidgningen omges av en mycket låg stödmur av huggna granitlängder. I väster kompletteras detta av ett trästaket.

Ingångar

Huvudingången är mitt på östra sidan och fick nuvarande utformning 1888, vilket står på dess smidda pargrind. Grinden är rikt utsmyckad med järnbandsslingor. De fyrkantiga grindstolparna är murade och spritputsade med slätputsade hörn. De är avfärgade med vit kalkfärg och avtäckts med flacka, klotkrönta tälttak av kopparplåt. Ingången från parkeringen i norr saknar övergång.

Vegetation

Kyrkogårdens äldsta del omges i söder och öster av en ung trädkrans av oxel, vilken fortsätter längs västra utvidgningens västsida och den norras östsida. Mot västra utvidgningen växer en rad av resliga prydnadsgranar. Söder om den öst-västliga tvärgången är en rad av äldre björkar. I det södra kvarteret växer några stora prydnadssträd/buskar och norr om sakristian ett par rönnar. Längs västra utvidgningens västra sida och längs den norras östra växer spirehäckar. I norra

Kyrkogårdens sydöstra hörn.

Omgärdning från sent 1800-tal med stödmur och järnkätting.

Huvudingång med putsade stolpar och smidesgrind från 1888.

1930-talsexempel på kyrkogårdens vanligaste vårdtyp.

Vanlig vårdtyp från 1900-talets början, högrest håll.

Den enklaste vårdtypen under 1900-talet, en s.k. lig-gare i svart granit.

delens sydöstra hörn står fem granar.

Gångsystem

Från ingången i öster löper en rak och bred grusgång längs kyrkans södra sida fram till vapenhuset. Där ansluter den till en smalare grusgång som löper längs med den äldsta delens sidor. Gången ansluter i norr till utvidgningen och bildar en mittaxel genom denna. I västra utvidgningen löper en nord-sydlig gång belagd med sexkantiga betongplattor. Via en slänt med denna beläggning ansluter den i rät vinkel till äldsta delens huvudaxel.

Gravvårdstyper

Den dominerande gravvårdstypen är efterkrigstidens låga typ av tämligen enhetlig form och storlek. Formen är som regel rektangulär och stram. I öster och framförallt nordost är inslaget av äldre och mer resliga former påtagligt. Där återfinns det tidiga 1900-talets bautastenar och obeliskformer, liksom mellankrigstidens utbredda gavlar med tillhörande stenram. Huvudsakliga materialet bland vårdarna är granit, bland de äldre främst svart eller grå. Ytan kan vara helt eller delvis polerad, med eller utan dekor. Ett fåtal äldre vårdar finns, varav främst märks ett antal i järn.

Kyrkogårdens östra sida med ett blandat vårdbestånd från olika epoker.

Familjegravar från mellankrigstiden med kraftig låg profil, ursprungligen samkomponerade med grusbädd och stenram varför intrycket nu blir något stympat.

Beskrivning av enskilda kvarter

Norra kvarteret

Allmän karaktär

Kvarteret upptogs till sin västra hälft av kyrkan, vilken dock lämnar en avskild del i nordvästra hörnet. Vidare finns en smal remsa söder om kyrkan. Gravvårdarna befinner sig främst i den östra hälften, där de står i fem nord-sydliga, vända mot öster (med undantag för en). Gravvårdsbeståndet är blandat. I det nordvästra hörnet är två korta rader i väster samt några flyttade ”museivårdar” samlade längs sakristiväggen och västra sidan.

Gravvårdstyper

Kvarterets gravar tycks uteslutande vara enskilda och i de flesta fall familjegravar. Kvarterets äldsta vårdar utgör två stycken gjutjärnskors, det ena från 1874 över komministern Nils Peter Landgren, det andra över kyrkovården A J Karlsson från Mörkhult, död 1895. Framträdande är även det tidiga 1900-talets resliga vårdar. Från 1920-talet märks fyra bautastenanar. Vanlig är den resta hällen med vinkelbrutet krön. Unikt på kyrkogården är det stora korset av svart granit på riksdagsman J W Jonssons familjegrav. 1930-talet representeras av några stora familjegravar med stenram, där grusbädden i sen tid gräsbesätts. Till följd av regler kring maxhöjd på vårdar gjordes dessa i stället bredare. Här finns fem exempel på dessa. Gravvården växer upp ur huvudändens stenram och flankeras av volutformiga flyglar, vilka kan accentueras ytterligare med klot

En av kyrkogårdens resligaste vårdar i form av en bautasten.

Gjutjärnskors från 1874 över komminister Landgren vid korgaveln.

Familjegrav med låg vård av svart granit, dekorerad i 1930-talsanda.

Kvarter norr om kyrkan med "museivårdar" längs sakristiväggen, tre kors av gjutjärn.

Två karaktärsfulla smideskors från tidigt 1800-tal.

eller urnor. Formspråket är kraftfullt och anspråksfullt. Stenramarna finns ännu kvar i varierande utsträckning, även om gruset är borta. Enligt fotografier från 1940-talet hade större delen av kvarterets gravar grusbädd. De mer småskaliga låga vårdarna sträcker sig i tid från 1920-talet fram till idag, med viss tyngdpunkt på 1930- och 50-talen. Materialet som använts inom kvarteret är grå och svart granit. Vårdarna bär som regel gårds- eller bynamn. Titlar är vanligt förekommande, särskilt bland de äldre. Variationen är dock liten: hemmansägare, kyrkvård, soldat, nämndeman, hushållerska, brev-bärare. Tre vårdar bär referens till Missionsförbundets sångbok och minner därmed om väckelsen.

Nordvästra hörnet och södra delens fåtaliga vårdar är alla efterkrigstida av små format. "Museivårdarna" vid sakristian utgörs av fem polerade svarta granitvårdar från tidigt 1900-tal och tre gjutjärnskors. Det ena från 1905 har ett nygotiskt formspråk och relief av Thanatos på foten. De båda andra är identiska med rik genombruten dekor. Den ena vården är felvänd. Störst intresse tilldrar sig de båda stora smidesvårdarna vid kyrkogårdsmuren. Formen är identisk med triangulärt järnband och krönande drakhuvud som flöjel. Den äldsta bär årtalet 1804 och initialerna INS, GBD och PSI samt runa över "deres son magister G Engstrand", död 1797. Den yngre vården bär årtalet 1812 och initialerna PET, GSI och PSB. Vid dessa står två små resta granithällar, föga tuktade, den ena över AWL (1728-1802) och FMLST (1733-1810), den andra över nämndeman Mauritsen (1821-91). I hörnet vid vapenhuset ligger en mycket vittrad och överväxt gravhäll av kalksten, idag oläslig men med skönjbar relief. Sannolikt är det den häll som i 1829 års inventering bar årtalet 1696 och låg på Torrmyra grifteplan. 1919 stod den lutad mot vapenhusväggen och man kunde ännu se initialerna HHS K(?)D. Vid denna ligger fyra brottstycken av ännu en kalkstenshäll. (Överlag gäller att samtliga järnvårdar i kvarteret är i behov av rostskyddsbehandling och ommålning).

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Norra kvarteret är kyrkogårdens mest sammansatta med varierat bestånd av vårdar från det sena 1800-talet till idag, samt ett antal "museivårdar". Ytan öster om koret har ansetts som särskilt statusfyllt, varför vi där finner flera påkostade vårdar från omkring förra sekelskiftet. Dessa vårdar är viktiga för kvarterets dynamik och historiska djup. Önskvärt vore att grusbäddarna kunde återställas på de gravar där stenramen ännu finns kvar. Slopandet av dessa har avsevärt minskat kvarterets ursprungliga karaktär av tidigt 1900-tal. Vårdar med titlar speglar gångna tiders sociala sammansättning och ger en typisk bild av en svensk landsbygdssocken. Dessa vårdar är det viktigt att bevara, liksom de som genom sina hänvisningar till Missionsförbundets sångbok minner om frikyrklighetens stora roll

i bygden. En särskild omsorg bör ägnas bevarandet av järnvårdarna, vilka utgör ett karaktäristisk del av kvarteret. Som regel skall nämnda vårdar bevaras på sin ursprungliga plats.

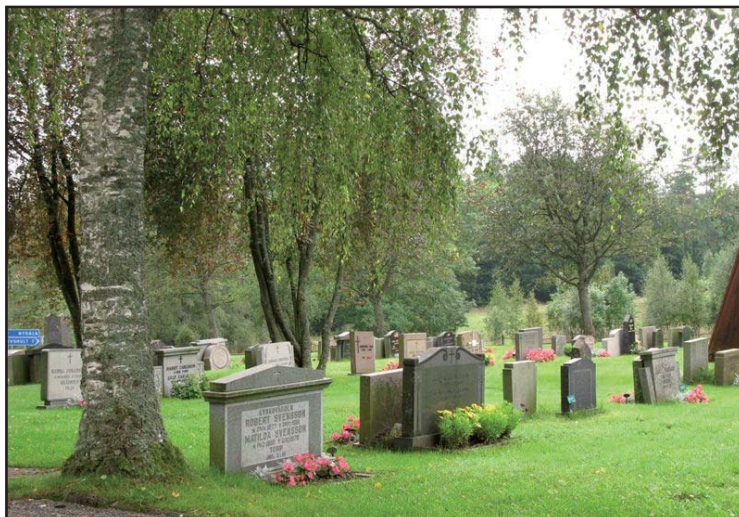
Södra kvarteret

Allmän karaktär

Södra kvarteret har en mer enhetlig karaktär av mellan- och efterkrigstid. I den östra delen finns dock ett påtagligt inslag av äldre och mer resliga vårdar. Ett antal prydnadsträd förtätar kvarteret, i vars sydvästra del klockstapeln reser sig. Gravarna ligger i dubbla nord-sydliga rader.

Gravvårdstyper

Kvarterets äldsta vård utgörs av en vittrad kalkstenschäll som tycks ligga på samma plats som en angiven häll i 1829 års inventering. Denna tillhörde hustrun Anna Persdotter, död 1666. Idag kan bara enskilda bokstäver och viss reliefdekor skönjas. Vid kortsidan står ett troligen samtida granitkors med inristat hjulkors. Från 1905-26 finns i den östra hälften sex stycken tidstypiskt resliga vårdar, varav de flesta med vinkelbruten form och av svart, polerad granit. Ett särskilt kulturhistoriskt intresse tilldrar sig vården över Johan August Elg från 1918, enligt inskription rest av Jönköpings missionsförening ”till vilken den avlidne gav all sin egendom”. Flera av dessa har haft grusbädd och en har ännu rester av en stenram. Kyrkogårdens enda bevarade grusbädd tillhör August Anderssons familjegrav. Bädden omges av en släthuggen och polerad ram av röd Tranåsgranit. Huvudändan är markerad med en tempelgavel. Graven torde datera sig från omkring 1940. Bland de senare gravarna

Södra kvarteret domineras av raka rader med låga vårdar från mellan- och efterkrigstiden, formspråket varierar från klassicism till stram modernism.

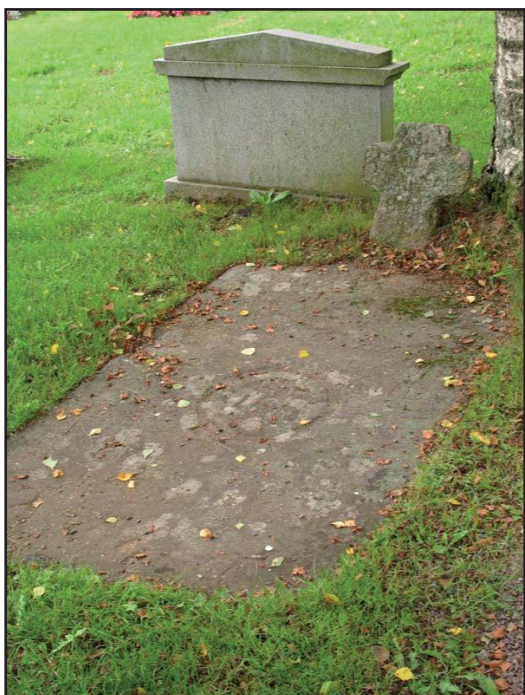
Detalj av gjutjärnskors med den grekiske dödsguden Thanatos i relief, släckande en fackla.

En av de äldre resliga vårdarna i kvarterets östra del, rest 1918 av Jönköpings missionsförening över J A Elg som donerade all sin egendom till densamma.

Vård med referens till Svenska missionsförbundets sångbok (Sv. Mfb.).

Kyrkogårdens äldsta vård, en vittrad kalkstenshäll, enligt uppgift lagd över hustrun Anna Persdotter 1666.

i främst västra hälften har det varit mindre vanligt med grusbädd. Ett litet antal vårdar utgörs av s.k. liggare. Bland dessa kan de tre liggarna över organisten och folkskolläraren Johan Johansson (död 1950) med familj lyftas fram. Från 1930-talet blir de låga katalogvårdarna nästan allena rådande. Tyngdpunkten i kvarteret ligger på 1940-, 50- och 60-talen. Särskilt 30-talsvårdarna har vanligen ett klassiserande formspråk med exempelvis tempelgavel och/eller kolonner. Ett gott exempel utgör den jämförelsevis påkostade vården över makarna Peterson från 1937. Senare blir formspråket som regel något reducerat. Flera vårdar av grå granit har fastsatta bokstäver av koppar. Bland de äldre vårdarna finns ett stort antal av svart granit, medan denna sedan får ge vika för främst grå och i sen tid i stor utsträckning röd. Idag finns ingen påtaglig kronologisk ordning i kvarteret, även om vissa grupperingar kan skönjas. Titlar är vanligt förekommande bland de äldre vårdarna, men finns även senare. Vanligaste titeln är hemmansägare, följt av kyrkovärd. Övriga är: trädgårdsmästare, häradsmästare, soldat, korpral, skraddarmästare, handlande och grenadjär. Fyra vårdar bär referens till Missionsförbundets sångbok och vittnar därmed om frikyrkligheten i bygden. Det är även vanligt med utskrivna bibelord på vårdarna. Gårds- eller bynamn är regel under alla perioder. Mot en av strävorna på klockstapeln står tre borttagna vårdar lutade. Av intresse är en reslig vinkelbruten sten av svart granit över nämndemannen J M Wallin, död 1914. Denna borde ges en plats bland ”museivårdarna”.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Södra kvarteret har en övergripande prägel av mellan- och efterkrigstiden med låga gravvårdar. På sannolikt ursprunglig plats ligger kyrkogårdens äldsta gravvård från 1666. Ett litet antal resliga vårdar från tidigt 1900-tal ger en viss dynamik och historiskt djup åt kvarterets östra del. Dessa är av vikt att bevara på plats, liksom kyrkogårdens enda bibehållna grusbädd. I övrigt skall titlar vara vägledande vid urval av bevaringsvärda vårdar, titlar berättar om socknens historia. Detta gäller även referenser till Missionsförbundets sångbok, vilka vittnar om frikyrklighetens stora roll i bygden. Efterkrigstidens enkla vårdar speglar bestämmelser om maximihöjd och mer övergripande tankegångar kring jämlikhet såväl på jorden som inför Gud, detta i kontrast mot det tidiga 1900-talets statusmarkörer.

Västra kyrkogården

Allmän karaktär

Västra partiet av kyrkogården tillkom 1970 och består av två nord-sydliga gravrader, vända mot en längsgående gång. På gångens mitt är en halvrund vilplats som även bildar fond för gamla kyrkogårdens axel. Platsen har två parkbänkar mot bakgrund av en häck.

Gravvårdstyper

Kvarterets gravvårdar daterar sig från 1971 tills idag, med tyngdpunkt på 70-talet. Formspråket är uniformt med de typiska låga rektangulära vårdarna. Det finns ingen påtaglig variation i storlekar och det vanligaste materialet är grå granit. Åtta stycken har bokstäver av koppar. Titlar förekommer som regel inte. En snickare och en sågmästare utgör undantagen.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Västra kyrkogården från 1970 speglar genom sin stramhet och sina uniforma små vårdar efterkrigstidens kyrkogårdsideal. Detta är en karaktär som är vanlig bland svenska kyrkogårdar. De likartade låga vårdarna speglar såväl regler om maximihöjd som tidens tankegångar kring jämlikhet såväl inför Gud som på jorden.

Västra utvidgningen med enhetligt låga 1970-talsvårdar i raka rader.

Norra kyrkogården

Allmän karaktär

Norra utvidgningen från 1994 är grupperad kring en mittaxel med rätvinkligt utlöpande små grusgångar längs områdets sidor. Längst i norr möts gångarna kring en gräsrundel och omsluts av måbärs-häckar, vilka har utskjutande rygghäckar åt två gravrader i söder. Mittaxeln kantas upp till rundeln av två par rönnar. Ytan har ännu bara nyttjats till liten del, på ömse sidor om mittaxeln och en rad i väster, med rygghäck.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är småskaliga, men kan uppvisa en viss variation i form och material. Det finns såväl röd som grå och svart granit.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Norra utvidgningen bryter av mot de enklare äldre delarna genom sin rundel och sitt häcksystem. Gravvårdarna kan ses som avläggare till efterkrigstidens ideal, även om en större formriktighet gör sig gällande.

En på kyrkogården vanlig vårdtyp från 1970-talet med reducerade former och kopparbokstäver.

Norra utvidgningen från 1994 är till större delen ännu outnyttjad.

Gjutjärns kors från 1877, förvarat i klockstapeln.

Klockstapeln

Klockstapeln består av tre hjärtstolpar med åtta strävor. 1785 inbyggdes stommen varför stapeln fick en kvadratisk plan med utskjutande strävor. Fasadbeklädnaden utgörs av rödfärgad locklistpanel. Stapeln kröns av en plåttäckt huv med kors på kula. I huvens fyra sidor är kupor med parluckor in till de två klockorna. Brädfodring och stomme är kraftigt angripna av röta och hästmyror. I stapeln förvaras ett gjutjärns kors från 1877.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet

Hagshults kyrkogård har medeltida ursprung. Den är representativ för den svenska landsbygdskyrkogården med omgivande kallmur, trädkrans och smidesgrind. Särpräglade är det sena 1800-talsstaketet av järn. Trots utvidgningar 1970 och 1994 är den äldsta delen klart urskiljbar genom sina bevarade omgärdning. Rätvinkliga grusgångar knyter samman kyrkogårdens olika delar. Grusbeläggningen är en viktig del av karaktären hos en landsbygdskyrkogård. Kyrkogårdens ursprungliga del präglas idag till stor del av mellan- och efterkrigstidens låga och tämligen enhetliga vårdar i raka nord-sydliga rader. Öster om koret och i sydost finns ett påtagligt inslag av äldre vårdar från sent 1800-tal och 1900-talets förra hälft. Dessa markerar sig genom sin storlek och speglar andra ideal än efterkrigstidens. Större delen av dessa har haft grusbäddar som nu är borttagna. Endast en grav har bevarat sin grusbädd och är därmed av stor vikt att vidmakthålla. Av särskilt intresse är ett antal vårdar av järn från 1800-talet. Av äldre vårdar finns ett par vittrade gravhällar från 1600-talet, varav en på ursprunglig plats söder om kyrkan. Invid sistnämnda står ett samtida granitkors. De titlar som finns, främst på de äldre vårdarna, speglar en socken som dominerades av hemmansägare. Ett antal referenser till Missionsförbundets sångbok speglar den betydelse frikyrkligheten hade och har i socknen. Vårdar med detta är av vikt att bevara som en koppling till socknens förflutna. I sydväst står en klockstapel, inklädd 1785. Västra utvidgningen från 1970 är enkelt utformad och präglas av efterkrigstidens låga, uniforma vårdar. Norra utvidgningen från 1994 har en mer anspråksfull framtoning, i kontrast till den i övrigt enkla kyrkogården. På kyrkogården som helhet kan nytillskott accepteras. Dock bör viss restriktivitet i utformningen tillämpas i kyrkans närhet, liksom på västra kyrkogården en anpassning till befintliga mått.

Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:

- Trädreder, smidesgrindar, grindstolpar, murar, järnstaket och grusytor bör värnas som karaktärsskapande delar av kyrkogårdens utformning.
- Vårdar fram till 1940 eller med titel bör i största möjliga utsträckning bevaras på plats.
- Vårdar äldre än 1850 och järnkors skall finnas med på kyrkans inventarieförteckning.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)

Tofteryd pastorats arkiv.

Växjö stifts frågelista om kyrkogårdar 1949.

Tryckta källor

Kjörling, Michael. Hagshults kyrka – förr och nu. Skillingaryd 1979.

Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Vaggeryds kommun.
Jönköping 1989.

Sverige. Geografisk beskrivning. Del V. Stockholm 1931.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: 336/05

Beställare: Växjö stift

Fastighetsägare: Tofteryds kyrkliga samfällighet

Rapportansvarig: Robin Gullbrandsson

Foto: Robin Gullbrandsson

Län: Jönköpings län

Kommun: Vaggeryds kommun

Socken: Hagshults socken

Fastighetsbeteckning: Hagshult 1:1

Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Hags-
hult 6E1a 1988

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv